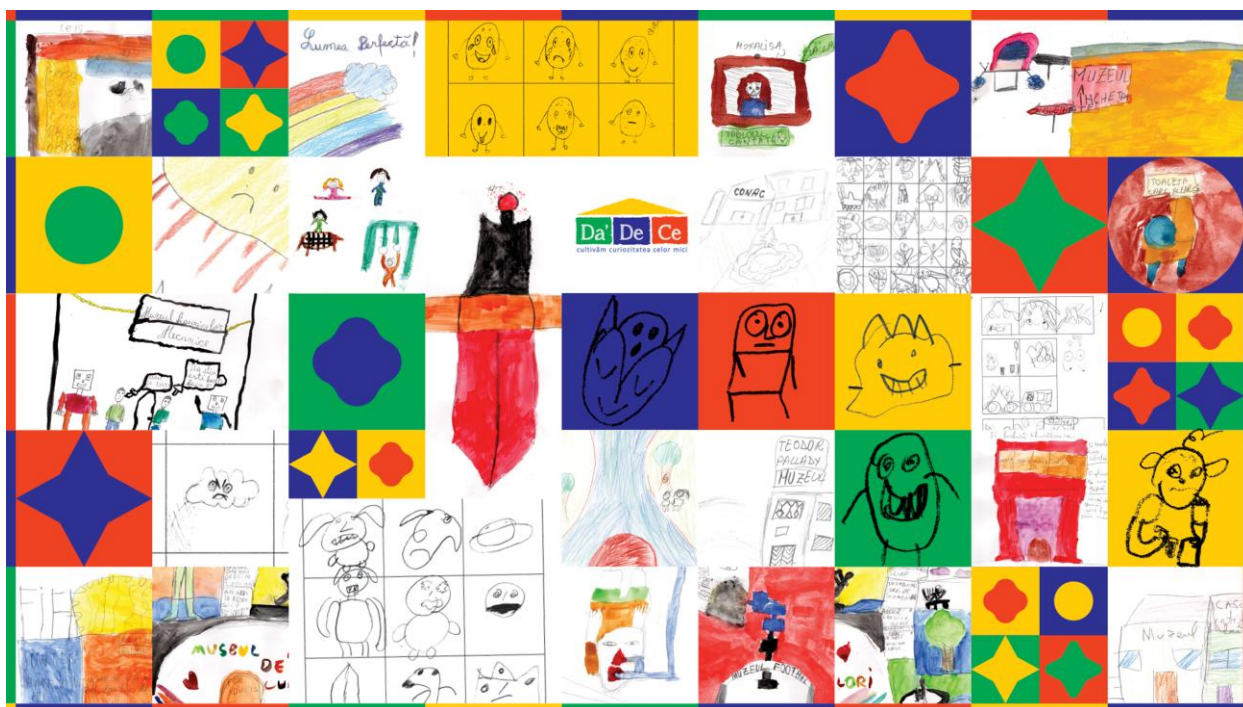

Pentru o intervenție de calitate.

Cultura în proiecte sociale destinate copiilor

Codruța Cruceanu și Raluca Iacob

Asociația MetruCub – resurse pentru cultură

Noiembrie 2019

Raluca Iacob este manager cultural și specialist în politici publice, președinte al Asociației MetruCub - resurse pentru cultură. Începând cu 2007 a fost implicată în activități de planificare culturală la nivel local și național, a realizat cercetări despre fraude și nereguli cu fonduri europene, despre evoluția sectorului cultural independent, despre practici și politici despre integrarea artei în școală și despre realizarea competențelor autorităților publice în domeniul culturii. În perioada 2013-2018 a coordonat un program ambițios de încurajare a colaborărilor dintre artiști și profesori, iar în prezent lucrează cu diverse organizații din România și internațional, unde preocuparea principală este dinamica sectorului cultural și noi forme de organizare.

Codruța Cruceanu a debutat în anul 1980 în domeniul educației muzeale, fiind apoi rând pe rând conservator, secretar științific și redactor în cadrul Muzeului Național de Artă al României, pentru ca în 1999 să revină la educația muzeală, regândind structura și dinamizând activitatea de educație din postura de șef de secție. Între 2001 și 2009 s-a dedicat conceperii și dezvoltării unor proiecte culturale interdisciplinare complexe în calitate de Arts Manager la British Council București. Din 2009 s-a implicat în activități de cartografiere a sectorului cultural pentru KulturKontaktAustria, de formare profesională, evaluare și scriere de proiecte. În paralel a dezvoltat un amplu program de accesibilizare a patrimoniului Muzeului Național de Artă al României pentru persoanele cu nevoi speciale, concepând și implementând o serie de proiecte care au vizat creșterea gradului de sensibilizare a publicului muzeal (școlar) la nevoile elevilor cu deficiențe de auz și vedere.

MetruCub – resurse pentru cultură este o asociație înființată în anul 2012 cu scopul de a funcționa ca o platformă de întâlnire, dezbateri și expertiză pentru profesioniștii din domeniul cultural. MetruCub își propune să exploreze, să sprijine și să dezvolte sectorul cultural prin studii de specialitate, prin proiecte interdisciplinare și prin crearea unui context în care artiști, operatori culturali, cercetători și autorități să se poată întâlni și comunica. Credem în rolul important al artei și culturii în dezvoltarea fiecărui individ și a societății în ansamblu și pledăm pentru un management cultural profesionist și o fundamentare obiectivă și democratică a politicilor ce vizează domeniul cultural.

Asociația Da'DeCe a fost înființată în anul 2011 cu scopul de a apropia copiii de muzee, locul unde patrimoniul și artele contemporane dau naștere la noi idei, întrebări și emoții. Asociația îi implică pe copii în proiectele sale culturale ca persoane creative și curioase, care adoptă atitudini și valori noi dar și responsabile față de patrimoniu. Valorile culturale clasice sau contemporane devin prin joacă dovada creativității și inspirației copiilor și adolescenților folosind mijloace digitale, naturale, de co-creație, povești, implicare, contact direct cu patrimoniul și întâlnirea cu artiștii.

În perioada iulie-octombrie 2019 Asociația Da'DeCe a coordonat proiectul *Utopica #prinartă*, un proiect realizat în parteneriat cu DGASPC Sector 6. Tema utopiei a fost subiectul unor întâlniri între educatori, artiști și copii, iar ideile acestora, rezultate în urma lucrului împreună au fost apoi transformate într-o expoziție interactivă deschisă la Conacul Golescu Grant din sectorul 6. Proiectul s-a adresat copiilor beneficiari ai serviciilor sociale oferite de DGASPC Sector 6 cu vârste între 9 și 12 ani, provenind din familii cu venituri mici din cartierul Giulești-Sârbi. O tabără de vară în care educatori culturali și artiști profesioniști au explorat alături de asistenți sociali și împreună cu copiii tema utopiei a fost urmată de o interpretare și integrare a discuțiilor și creațiilor lor într-o expoziție interactivă care a invitat la reflecție și la asumarea unui rol activ pentru crearea unei lumi mai bune, într-un proces de transformare bazat pe principiul co-creației.

Utopica #prinartă a problematizat și chestiuni mai generale, care determină în bună măsură experiența participării culturale a copiilor. Două dintre subiectele atinse în discuții ne par prioritare din perspectiva unei abordări mai generale, a integrării artei în proiecte sociale: **calitatea întâlnirilor copiilor cu arta și sensul acestora în perspectiva mai largă a dezvoltării lor ca persoane creative și ca membri ai unor comunități.** Acceptarea nu doar a unor valori, ci și a unor repere și înțelesuri comune, asumate de toți cei implicați, s-a dovedit esențială pentru un demers centrat pe nevoile copiilor și pentru un acces direct, echitabil, la o ofertă culturală calibrată în funcție de nivelul și interesele lor.

Pentru autoarele acestei publicații, subiectele sunt atât de importante încât merită să fie privite ca forme concrete ale unor utopii devenite formal realitate: drepturile culturale ale copiilor. Doar în acest fel, credem noi, vom ajunge să comunicăm cu claritate și forță că o viziune limpede

asupra educației și intervenției culturale are nevoie de calitate pentru a conta cu adevărat, și că acest tip de proiecte sunt esențiale.

Explorativă și nicidecum exhaustivă sau normativă, publicația de față propune un început de discuție care recurge la note teoretice din literatura internațională și la exemple din practica proiectului, ancorate în drepturile și nevoile culturale ale copiilor. Ele sunt tot atâtea invitații la reflecție în favoarea construirii unui teren comun propice dezvoltării utopiilor personale și profesionale împărtășite și transformării lor în realitate.

Sperăm ca ideile să pornească un dialog despre relația dintre democrație și cultură, despre acces și participare culturală, care să pună bazele unor intervenții artistice limpezi în ce privește aprecierea capitalului cultural al copiilor care provin din medii sărace și a raportului lor cu cultura înaltă și patrimoniul din muzee. Fără a asuma o poziție în dilema democrație versus democratizare a culturii, credem că educatorii culturali au responsabilitatea de a conștientiza pentru ei înșiși, și apoi pentru proiectele pe care le derulează, poziția din care intervin în comunitățile în care lucrează.

A lua în serios copiii și tinerii ca public al culturii nu este deloc simplu, ci din contră, poate fi profund destabilizator pentru multe instituții culturale, deoarece mai departe de o simplă adaptare la cine sunt ei de fapt, pentru a gândi programe relevante nivelului lor de dezvoltare, care să traducă un conținut cultural dat pe limba lor, schimbarea implică ceva mult mai profund: democratizarea culturii. De la instruire și învățare, la validare și dialog este un drum dificil, pentru care educatorii culturali și partenerii lor instituționali trebuie să se pregătească cu grijă și atenție. Dar, este convingerea noastră, aceasta este cheia pentru realizarea drepturilor culturale ale copiilor, iar acesta este un scop pentru care nicio resursă nu trebuie precupețită.

Codruța Cruceanu și Raluca Iacob

****Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.*

O utopie devenită realitate - drepturile copiilor

Convenția cu privire la Drepturile Copilului, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989, este tratatul internațional care afirmă drepturile acestora - civile, politice, economice, sociale, culturale -, din perspectiva unei dezvoltări complete a „potențialului copilului într-o atmosferă de demnitate și justiție” (Salvați Copiii România, 2019). Aceste drepturi, deși Convenția nu le ierarhizează, implică tipuri de angajamente diferite din partea statelor, iar drepturile culturale sunt, alături de cele economice și sociale, dependente de existența unor resurse adecvate în vederea realizării lor, pentru care sunt obligate să adopte măsurile care se impun „fără a precupeți resursele de care dispun” (Articol 4).

În general, drepturile culturale ale copiilor au fost identificate ca fiind drepturile copiilor care provin din grupuri cu statut de minorități etnice, lingvistice sau religioase și drepturile care privesc jocul și participarea la activități culturale și artistice. Pe de altă parte, dacă privim cultura în sens larg, drept „ansamblul trăsăturilor spirituale, materiale, intelectuale și emoționale distinctive care caracterizează o societate sau un grup social”, aceasta „include nu numai artele și literele, ci și modurile de viață, drepturile fundamentale ale ființei umane, sistemele de valori, tradițiile și credințele” (UNESCO, 1982).

Putem înțelege astfel că drepturile culturale ale copiilor sunt mult mai variate. Pentru a cita o renumită cercetătoare a impactului artei în educație, cultura este „ansamblul practicilor și obiectelor prin care ne exprimăm și prin care ne înțelegem pe noi înșine și pe cei din jur.” (Bamford, 2019). Privind astfel, drepturile culturale ale copiilor se referă la un ideal al dezvoltării lor plene, înțelegând momentul de fragilitate și potențial din perioada de început a vieții, când creșterea și devenirea sunt atât de profund marcate de experiențele și resursele disponibile.

Pentru noi, aceasta înseamnă că, pe lângă drepturile considerate în mod tradițional culturale, vom fi atente și la dimensiunea culturală a unora dintre drepturile civile, politice și educaționale, cum sunt: drepturile care se referă la opinii, accesul la informații, libertatea de conștiință și de religie, asociere, cât și la rolul culturii în situațiile speciale (lipsa unui mediu familial, copiii refugiați și copiii cu dizabilități) și în educație.

Concret, pe lângă dreptul de a avea și a păstra propria cultură, a practica propria religie și a vorbi propria limbă (Articolul 30) și dreptul la timp liber, joc și participare la activități culturale și artistice potrivite vârstei sale (Articolul 31), noi ne vom uita și la afirmări ale drepturilor care se referă la respectul față de opiniile copiilor (Articolul 12), libera exprimare (Articolul 13), libertatea de gândire, conștiință și religie (Articolul 14), libertatea de asociere (Articolul 15), accesul la informare corespunzătoare (Articolul 17). De asemenea, așa cum am scris mai sus, recunoaștem legătura strânsă între cultură și educație și necesitatea de a menționa în mod specific situația copiilor instituționalizați, a celor aparținând grupurilor minoritare sau indigene, copiilor refugiați sau a celor cu dizabilități, cât și rolul familiei, care se bucură de drepturi specifice în Convenție (vezi Articolele 28 și 29 – perspectiva asupra educației, Articolul 20 – protecția copiilor lipsiți de mediul familial, Articolul 22 – situația copiilor refugiați, Articolul 23 – situația copiilor cu dizabilități, Articolul 5 - rolul părinților în dezvoltarea adecvată a copilului).

În cuvintele noastre, inspirați și de Salvați Copiii România (2019), un copil ale cărui drepturi culturale sunt îndeplinite este pentru noi un copil care:

- Este încurajat și susținut să emită opinii personale, inclusiv sub formă artistică, opinii care sunt luate în considerare în deciziile care îl privesc;
- Este încurajat și susținut să caute și să primească informații despre subiectele care îl interesează, inclusiv subiecte despre identitatea sa culturală, despre arte, limbă și patrimoniu;
- Are acces la informații și idei care îl ajută să răspundă la întrebările pe care și le pune;
- Este încurajat, susținut și îndrumat să gândească liber, să aibă propria conștiință și raportare la spiritualitate;

- Este încurajat și sprijinit să se întâlnească cu alți copii și să participe la grupuri bazate pe interese comune, inclusiv interese din sfera culturii (ex: cercuri, ateliere, cursuri);
- Are acces și este încurajat să participe la activități culturale și artistice potrivite vârstei sale;
- Are acces la experiențe și informații care îi cultivă respectul pentru drepturile fundamentale ale omului și despre valori culturale, față de limba, identitatea sa, față de valorile naționale ale țării în care locuiește, ale țării de origine, precum și față de culturi diferite de a sa;
- Are parte de o educație care are în vedere dezvoltarea plenară a personalității, a vocațiilor și a aptitudinilor sale mentale și fizice, inclusiv cele artistice;
- Este îndrumat și i se oferă orientare în vederea dezvoltării capacităților sale, inclusiv în ceea ce privește creativitatea artistică;
- Este susținut să își păstreze propria cultură, să practice propria religie și să vorbească propria limbă (în cazul copiilor care aparțin unui grup minoritar sau indigen);
- Are parte de îngrijire și o educație care țin cont de originea sa etnică, religioasă, culturală și lingvistică (în cazul copiilor lipsiți de mediul familial);
- Are parte de sprijinul necesar nevoilor sale speciale, inclusiv în vederea dezvoltării sale spirituale și culturale (în cazul copiilor cu dizabilități).

Din păcate, atât în teorie, cât și în practică drepturile culturale ale copiilor sunt considerate adesea marginale. Conform unui raport publicat în 2016 de către Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul Europei, ele „sunt mult mai puțin dezvoltate și abordate în scrierile academice și în instanțe”, iar observațiile noastre indică faptul că sunt cvasi-absente în rapoartele implementării Convenției, studiile și rapoartele care urmăresc respectarea drepturilor copilului în România.

Capitolul dedicat activităților culturale din Raportul cu privire la implementarea Convenției în România în perioada 2008-2015, publicat de Salvați Copiii România în 2016, se referă strict la statistici despre prezența emisiunilor dedicate copiilor la TV, fără alte considerații, iar capitolul de „Recomandări ” nu ia în considerare deloc rolul activităților și expresiilor culturale în realizarea drepturilor copiilor. „Cunoașterea, importanța și respectarea drepturilor copilului în România – opiniile elevilor”, studiu sociologic realizat la nivel național în 2012-2013 tot de către Salvați Copiii România. nu are deloc în vedere drepturile culturale în sensul activităților culturale, reducând respectivul articol la „dreptul la timp liber și recreere”, deși în întrebările care privesc

felul în care copiii petrec o zi obișnuită apar multe mențiuni legate de lectură, activități extra-școlare cu o dimensiune artistică, jocuri video etc. Din păcate, includerea activităților culturale în conceptul de „activități de timp liber și recreere” omite dimensiunile educative, de dezvoltare personală și, în final, de realizare a unora dintre drepturile fundamentale ale copiilor - drepturile culturale - cu tot specificul lor.

Cu alte cuvinte, deși formal există ancorele necesare realizării drepturilor culturale ale copiilor, în practica și conștiința specialiștilor acestea par să nu fie atât de importante. Totuși, există pași în această direcție prin menționarea rolului culturii în afirmarea drepturilor care privesc educația și incluziunea socială, două dintre domeniile în care există numeroase studii care vorbesc despre impactul practicilor culturale. De altfel, contribuția participării culturale pentru o dezvoltare demnă și deplină a fost demonstrată în nenumărate studii în cazul copiilor care au nevoie de intervenții suplimentare pentru a-și realiza potențialul și pentru a avea o viață mai bună – copiii din medii precare din punct de vedere economic, cei lipsiți de un mediu familial suportiv, cei cu dizabilități, copiii refugiați etc., adică copiii în situații de risc de excluziune socială.

Legea nr. 292 din 20 decembrie 2011 a asistenței sociale include participarea la o viață culturală printre elementele care constituie misiunea politicilor de asistență socială în raport cu beneficiarii serviciilor acestora, fapt care revine și în precizarea valorilor și principiilor generale care le ghidează munca. Aceste precizări sunt urmate de menționarea măsurilor și acțiunilor de natură culturală în lista tipurilor de intervenții care definesc procesul de incluziune socială.

Legea nr. 1 din 2011 a educației consideră competența de sensibilizare și expresie culturală drept unul dintre cele opt domenii de competențe cheie în jurul cărora se structurează curriculumul național în învățământul preuniversitar și care determină profilul de formare al elevului și recunoaște, printre altele, instituțiile și organizațiile culturale drept creatori de învățare în contexte non-formale și informale. De altfel, printre principiile care guvernează învățământul preuniversitar și superior, precum și învățarea pe tot parcursul vieții din România, regăsim și trei principii derivate direct din fondul drepturilor culturale ale copiilor: principiul garantării identității culturale a tuturor cetățenilor români și dialogului intercultural; principiul asumării, promovării și păstrării identității naționale și a valorilor culturale ale poporului român; principiul recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase.

Realizarea drepturilor culturale ale tuturor copiilor depinde de resursele investite în acțiuni dedicate afirmării lor iar, din acest punct de vedere, **infrastructura culturală** este prima cheie. A doua cheie este **calitatea intervențiilor**. În România, în 2018, doar 12% dintre adolescenți au ales să practice activități artistice în timpul liber (INCFC, 2018), iar în școală artele sunt încă privite ca discipline puțin importante. Nu putem

adresa în această scurtă publicație pe larg motivele pentru care ne întâlnim cu această situație, dar studiile existente indică drept principale explicații, pe lângă nivelul venitului și nivelul de educație al părinților, pe de o parte, lipsa infrastructurii culturale (instituții, fonduri dedicate și organizații active) în mediul rural și în majoritatea localităților urbane din România și, pe de altă parte, distanța simbolică percepută de mulți dintre tineri între ei și instituțiile culturale, respectiv oferta artistică a acestora. Un alt studiu realizat de INCFC, publicat în 2019, dedicat relației dintre cultură și educație, ajunge la concluzia următoare: „Categorია tinerilor manifestă dezinteres sau lipsă de cunoaștere cu privire la importanța culturii sau a educației, tocmai pentru că cele două entități formatore, prin felul cum acționează sau nu acționează, pot descuraja tinerii. Educația și cultura ar trebui să fie considerate de către tineri ca cele mai potrivite medii și mijloace prin care își pot manifesta creativitatea, imaginația și dezvolta potențialul. Sentimentul de distanță simbolică manifestat de tineri poate fi soluționat prin dialog și comunicare circulară, în care tinerii să devină, la rândul lor, generatori de idei și actori relevanți în raport cu educația.” (INCFC, 2019)

Ultima frază ne duce deja către zona soluțiilor, zonă care din punctul de vedere al afirmării drepturilor culturale ale copiilor are nevoie să adreseze deficitul de prezență a culturii acolo unde se află copiii și să schimbe felul în care are loc participarea acestora la actul de cultură, pentru a scădea ceea ce cercetătorii au numit foarte bine „sentimentul de distanță simbolică” pe care tinerii îl manifestă în raport cu oferta culturală existentă.

Pentru prima problemă este nevoie ca răspunsul să fie unul al prezenței, directe sau mediate de oameni pregătiți, instituții culturale și acțiuni artistice adresate copiilor. Două dintre ariile tematice finanțate prin Fondul Cultural Național, „educația prin cultură” și „intervenția culturală” încurajează prioritar mediile defavorizate cultural. Vom reveni ulterior asupra lor.

A doua problemă, a tipului de angajare a copiilor în actul de cultură, pentru a-i motiva să continue și să găsească sens în aceste experiențe, are nevoie în principal de două lucruri: recursul la personal calificat, care să gândească și să realizeze acțiuni dedicate lor, și de o schimbare de atitudine față de copii, pentru a-i lua în serios ca persoane cu nevoi, opinii și speranțe care contează.

Cu alte cuvinte, pentru ca experiențele artistice ale copiilor să se traducă în împliniri ale drepturilor lor culturale, nu e suficient ca acestea să aibă loc, ci trebuie să fie de calitate. Această judecată de valoare, nevoia de calitate, survine adesea în discuțiile specialiștilor. Recent, Anne Bamford, susținătoare pragmatică a valorii artei în educație și a artelor în procesul de dezvoltare a copiilor și tinerilor, definea calitatea ca reprezentând o trăsătură a inițiativelor de educație artistică recunoscute drept valoroase în termeni de abilități, atitudini și tipul de performativitate

pe care îl dezvoltă. Pentru ea, calitatea implică atât criterii care țin de structura acțiunii artistice, cât și de metodă, iar printre aceste se numără parteneriatele active dintre educatori și practicieni creativi, granițe permeabile între școală, organizație și comunitate, utilizarea resurselor locale, a mediului și a contextului ca materiale, conținut, și metodă.

O distanță simbolică. Ce o determină ?

Dacă adoptăm o viziune largă asupra educației culturale și artistice, atunci educația însăși devine cuprinzătoare și inclusivă și determină substanțial mobilitatea socială.

Anne Bamford (2017)

Definiția generică dată culturii de Anne Bamford reflectă o abordare pragmatică a acestui construct social și o experiență practică bazată pe dorința de a acorda copiilor șanse egale să descopere că învățarea poate fi o plăcere și că artele și cultura ne îmbogățesc substanțial viața. Pentru aceasta este nevoie de o angajare directă în

micșorarea distanței simbolice pe care copii și tineri o percep în proporție foarte mare în raport cu oferta culturală - o percepție datorată poate și experiențelor avute. Sigur însă nu doar lor.

O asemenea definiție este cu atât mai utilă cu cât experiența multor proiecte (*Utopica#prinartă* este un bun exemplu) se situează la intersecția mai multor domenii (educațional, social, cultural) preocupate de exercitarea drepturilor culturale copiilor și de satisfacerea nevoilor lor culturale; fiecare domeniu, fiecare practician contribuie la îmbogățirea experienței și a conversației generale.

Micșorarea distanței simbolice poate avea loc doar dacă se pleacă de la o înțelegere comună a rolului culturii în cadrul intervenției, de la o cunoaștere a profilului și nevoilor copiilor și de la considerarea interesului superior al copilului drept principiu fundamental de lucru. Această înțelegere comună facilitează ajustarea așteptărilor tuturor.

În acest sens vă propunem să acceptăm că fiecare copil trăiește în, între, cu cel puțin trei culturi diferite (Berry, 2011):

- a familiei,
- a copiilor de aceeași vârstă,
- a școlii

și că principalele nevoi culturale ale copiilor includ, fără a se limita la:

- să afle/să învețe despre sine și lume, să interacționeze cu lumea, să reflecteze asupra ei, să contribuie la modelarea ei prin propria expresie culturală;
- să-și formeze propria identitate (cu alte cuvinte să își asume un rol activ în construcția identității);
- să își găsească locul (fizic/spiritual) în lume, să dezvolte un sentiment de apartenență (fără de care le va fi greu să devină direct implicați și responsabili la nivel social).

Împlinirea acestor nevoi se manifestă și prin **capacitatea copiilor de a se exprima, de a înțelege, de a-și câștiga și consolida încrederea în sine ca parte a unui proces de dezvoltare personală potențial continuu pe tot parcursul vieții**. Artele și cultura pot juca un rol important în acest proces, oferind o cale de exprimare proprie fiecărui copil, dincolo de diferențele specifice. Cum însă?

Prima afirmație, cea privitoare la cele trei culturi specifice, derivă din teoria socio-culturală a dezvoltării. Conform acesteia, familia, comunitatea, mediul (urban, suburban,

rural, natural) sunt tot atâția factori importanți în modelarea credințelor, convingerilor intime și a comportamentelor copiilor, dezvoltarea cognitivă (și emoțională) a unei persoane fiind influențată de ansamblul mediului cultural înconjurător. Iar mediul cultural constituie un peisaj complex pe care copiii îl parcurg zilnic.

Nevoile (culturale) recunoscute și acceptate/asumate de fiecare copil, grup de copii sau familie nu sunt neapărat aceleași cu cele declarate sau asumate la nivel majoritar, social sau de sistem. Valorile și convingerile dominante nu sunt neapărat sau întotdeauna convergente; în mediile defavorizate economic și cultural, școala și procesul de învățare sunt deseori percepute ca diferite în raport cu obiceiurile familiale sau ale grupului de vârstă.

În proiectul *Utopica#prinartă* lucrul acesta a fost imediat perceptibil în dinamica taberei de vară și în timpul necesar ajustării așteptărilor și comportamentelor diferite ale copiilor. Observațiile făcute pe parcursul întregului proiect de către educatori culturali, pedagogi, artiști, consună cu cele din literatura de specialitate: ceea ce unii educatori au perceput ca fiind un comportament disfuncțional/ haotic e rezultatul contrastului dintre capitalul cultural al copiilor și modelul cultural oferit în cadrul proiectului.

Mediul familial, relațiile sociale din cadrul comunității și educația primită în școală creează obișnuințe și așteptări cu privire la rolul profesorului/educatorului și a felului în care are loc învățarea, care pot fi foarte diferite de cele propuse în proiectele culturale. De asemenea, experiențele artistice sau culturale sau activitățile de tipul „tabără de vară” la care copiii au participat, formează la rândul lor așteptări pentru viitor.

Chiar dacă presupunem o viziune asupra culturii care pune semnul egal între toate formele și experiențele artistice, trebuie să acceptăm faptul că există anumite modele educative care sprijină într-o mai mare măsură asimilarea competențelor de care copiii au nevoie, așa cum sunt acestea dezvoltate în acest moment în școlile noastre. Studiile au arătat că există o legătură între nivelul de venit al familiei în care crește un copil, nivelul de succes școlar al părinților lui, și limbajul folosit de aceștia. De asemenea, mulți elevi din medii defavorizate economic și cultural ajung la școală și nu înțeleg rolul profesorului/educatorului și ce fel de relație pot să aibă cu acesta (Pusey, 2018).

În acest context întrebările lui Anne Bamford devin stringente: **„Cum ne putem asigura că educația artistică și cultura sunt un drept fundamental exercitat cu adevărat de toți copiii?”** și **„Cum putem stimula o ofertă culturală accesibilă care are în centrul său principiul co-creației?”**.

Răspunsul nostru este: prin asumarea unui rol activ de către instituții și organizații culturale în proiecte cu miză socială, luând ca perspectivă profesională idealul **„îngrijirii competente din punct de vedere cultural” („culturally competent care”)**.

Aceasta se bazează nu doar pe încredere, respect pentru diversitate, echitate, dreptate și justiție socială, ci și pe principiul integrării active a procesului de documentare temeinică cu privire la profilul și nevoile copiilor și al reflecției ca parte a întregului parcurs profesional.

Un serviciu de calitate din punct de vedere cultural conștientizează și acceptă diferențele culturale, se bazează pe o înțelegere a dinamicii diferențelor, ia în calcul cultura de familie a subiecților, adaptându-și practica, metodologia la contextul cultural **în care, cu care, pentru care operează**. Pentru cei care vin doar tangențial sau ocazional în contact cu copii dintr-un anumit mediu, cum este cazul artiștilor sau al educatorilor culturali, informațiile prealabile despre copii și disponibilitatea de ajustare în timpul proiectului la profilul grupului sunt esențiale.

O soluție: implicarea artiștilor în proiecte sociale

La nivel internațional discuțiile despre educație, artă și cultură disting patru direcții. Deși caracterizate de obiective și metode diferite, ele converg în ceea ce privește îndeplinirea nevoilor culturale ale copiilor și pot contribui la micșorarea distanței simbolice pe care copii și tineri o percep în raport cu oferta culturală și frecventarea activităților culturale existente. Pentru ca această contribuție să fie cu adevărat semnificativă, este nevoie de ceea ce numeam **o viziune clară și asumată a rolului**

culturii și artelor în dezvoltarea cognitivă și emoțională a copiilor și o recunoaștere a capitalului cultural cu care copiii se apropie de oferta artistică a proiectului.

Nu este vorba de a reduce percepția lucrând doar la imaginea ofertei culturale, cosmetizând-o!

Schimbarea despre care vorbim este un mult mai radicală și privește adaptarea la profilul copiilor și aprecierea capitalului cultural al acestora, indiferent de distanța reală (nu doar percepută!) dintre acesta și opțiunile organizației culturale sau ale educatorului cultural.

Să le analizăm pe rând, creionând în paralel miza și impactului implicării artiștilor și educatorilor culturali (Bamford, 2017):

- 1. Educația artistică** – artele vizuale, muzica, teatrul, literatura, fotografia și alte noi medii, toate îi ajută pe copii să afle despre sine și lume; practicarea lor contribuie la modelarea propriei identități cât și a lumii prin dezvoltarea abilităților de exprimare „sensibilă” și a empatiei.

Învățământul formal integrează acest tip de educație la nivel sistemic (artele plastice, muzica), cu opționale de teatru, dans, arhitectură, dar cu o implicare redusă a artiștilor profesioniști. Se ratează astfel eficientizarea unei resurse majore prin neglijarea contribuției artelor la dezvoltarea cognitivă și emoțională a copiilor. Într-o țară în care raportul rural-urban este relativ egal, câte catedre de arte plastice sau muzică sunt preluate de profesori de alte specialități în completarea normelor și ar putea, în schimb, să fie predate de către artiști sau în colaborare cu educatori culturali?

- 2. Educația prin artă** – „alfabetizare” vizuală/muzicală/teatrală etc.

Frecventarea instituțiilor de cultură prin vizite mai mult sau mai puțin active este prea puțin legată de un proces de mediere de calitate. O experiență culturală câștigă în calitate dacă este pregătită și integrată cu ajutorul unor artiști/ educatori culturali profesioniști/profesionalizați. Ea constituie o resursă cu potențial uriaș. Familiarizarea cu genuri artistice și cu conținuturi culturale contribuie la acceptarea diversității de expresie, mai ales dacă este însoțită de un proces de reflecție de calitate și care reușește să se facă relevant, iar prin aceasta contribuie la creșterea mobilității sociale, la depășirea statutului de „defavorizat”. Mai mult decât atât, arta poate împuternici și da glas unor noi voci care să afirme valoarea bagajului lor cultural, nu doar să confirme cultura elitistă, care se predă, de obicei, în procesul educațional, în școală.

Integrarea educației prin artă în procesul de învățare este un element parte a unui proces continuu de formare a identității culturale a copiilor, care este puțin utilizat. La

noi în țară, teatrul social-educativ a cunoscut o dezvoltare semnificativă în ultimii ani, proiectele Centrului de Teatru Educațional Replika și ale unei întregi generații de dramaturgi activiști reușind să convingă de utilitatea unor programe de formare academică de calitate în domeniul teatrului și educației, preluate de curând și de către UNATC.

3. Arta ca mijloc de educație - tehnici/metode preluate din diferite genuri artistice și integrate în practica pedagogică ca modalitate de predare a unui subiect.

Din nou, potențialul uriaș al acestui domeniu este încă puțin pus în valoare la noi. Experiența (internațională, în principal) indică o creștere a motivației și a performanței școlare acolo unde artiști și educatori culturali sunt implicați activ în dezvoltarea de noi metode și abordări. Chiar una dintre anchetele sociale ce au stat la baza selecției participanților la proiectul *Utopica #prin artă* surprinde/menționează îmbunătățirea performanțelor la matematică ale unui copil care participă la programul PIED. Utilizarea artei ca experiență sau mediu de învățare facilitează construirea de înțelesuri proprii adăugând relevanță personală unor subiecte altfel mult prea abstracte. Cu alte cuvinte arta „face sensibil”, „accesibil” pe cale empatică lucruri dificil de acceptat sau înțeles rațional, favorizând utilizarea diferitelor tipuri de inteligență ale copiilor.

4. Educația ca artă (arta de a educa)

Prețuirea valorii culturale și estetice a educației, a capacității de comunicare emoțională, a faptului că o lecție este în sine „frumoasă”, atinge o coardă sensibilă a copiilor. Este poate cea mai neglijată direcție de dezvoltare, inclusiv din perspectiva românească.

Luând ca punct de plecare *Utopica#prinartă* și felul în care aceste direcții, de altfel foarte generoase, și implicarea programatică a unor artiști și educatori culturali pot contribui la împlinirea nevoilor culturale ale copiilor și la micșorarea distanței sensibile dintre aceștia și artă în general, enumerăm câteva activități, metode și principii de lucru care și-au demonstrat eficiența:

A. Lecturi, discuții, jocuri de rol plecând de la personaje reale/imaginare, petrecute la sediul activităților extra-școlare consacrate ale copiilor.

Activitățile au permis echipei identificarea rapidă a celor mai importante provocări la care a fost nevoie să se adapteze, pentru a putea atinge obiectivele culturale pe care și le-au propus. Aceste provocări au reprezentat, de fapt, adaptarea programului la profilul real al copiilor și acomodarea educatorilor la realitatea proiectului:

- asimilarea și respectarea regulilor,
- acceptarea provocărilor pozitive,

- acceptarea unui ghidaj clar și ferm, chiar dacă amiabil,
- dificultatea abstractizării,
- dificultatea concentrării,
- dificultatea înțelegerii unor cerințe și frustrarea rezultată de aici,
- construirea relevanței personale,
- exersarea imaginației pe baza unei lecturi (dificultatea concentrării pe termen mai lung, reținerea unor elemente definitorii, relaționarea cu elemente relevante pentru ei).

B. Vizită în atelierul unui artist cu experiență pedagogică, urmată de vizită la muzeu.

Ruperea de mediul obișnuit și introducerea altor spații cu o estetică și un protocol comportamental diferit au facilitat o nouă dinamică de grup, noi ritmuri și o capacitate de adaptare la cerințe mai sensibilă.

C. Ateliere „practice” de creație ca modalitate de investigare a „utopiilor” proprii copiilor.

Artiștii și educatorii culturali implicați, având experiență și o bună capacitate empatică/de comunicare, au transformat dificultățile în tot atâtea provocări ludice, creative. Copiii au răspuns bine la stimuli, mobilizându-se și implicându-se în acțiuni cu profil mai concret/pe termen scurt, acceptând un rol educativ mai ferm, dar atent la nevoile lor, și un modelul comportamental mai puțin competitiv, în favoarea unuia de echipă.

D. Organizarea expoziției (realizarea unui produs final) prin valorificarea principiului co-creației.

Expoziția ca atare poate fi considerată nu doar o modalitate de re-insertie într-o lume culturală cu semnificații proprii, ci și o modalitate de atragere a altor copii.

Aceste abordări se împletesc într-un proces educativ continuu, în care dimensiunea artistică și cea culturală generează o estetică proprie, care, mai departe de metodă și structură, conferă calitate inclusiv prin autenticitatea actului de creație și prin prezența artiștilor.

Concepte-cheie și tipuri de proiecte posibile în funcție de perspectiva asupra rolului și potențialului cu care este creditată arta în contextul abordării/conștientizării unor situații sociale de risc (formă de expresie, instrument educativ, experiență memorabilă sau capital cultural), ce înseamnă „intervenția culturală”, diferența între arta socială, art-

terapie, educație non-formală cu suport artistic, co-creație ca instrument de emancipare, arta ca educație sunt toate subiecte care largesc sfera conversației.

Diversitatea mizelor posibile – culturală, socială, educativă, civică, terapeutică sau recreativă –, chiar dacă reprezintă toate demersuri centrate pe nevoile culturale ale copiilor la care artiștii și educatorii culturali contribuie prin tehnici și metode proprii, sensibile, indică necesitatea unei abordări limpezi și asumate din partea acestora cu privire la scopul intervenției.

În situația concretă a realizării unor astfel de proiecte, responsabilitatea acestei limpeziri este adesea exclusiv a celor care realizează proiectul, finanțatorii fiind permisivi în ce privește tipul de acțiune pe care îl așteaptă. Administrația Fondului Cultural Național, de pildă, este singurul finanțator public constant care și-a asumat ca prioritate sprijinirea proiectelor și programelor culturale care privesc mediile defavorizate cultural. Pentru AFCN, mediile defavorizate cultural cuprind „localități cu infrastructură culturală precară (absența unor instituții precum teatrul, cinematograful, muzeul/casa memorială, biblioteca etc.), cu alocări bugetare pentru cultură mici, cu un consum cultural redus și cu un sector cultural non-profit slab dezvoltat” (AFCN, 2019). De asemenea, aria tematică „intervenție culturală” este „destinată proiectelor care au în vedere demersul creativ, derulat de către un artist / mediator cultural sau de către un colectiv, care implică explorarea unui context cultural problematic, prin activare participativă, apropierea spațiului public, inițiative de regenerare urbană, animație stradală, artă comunitară ș.a.”

Multe dintre proiectele finanțate de AFCN sunt fundamentate pe întrebări ca cele formulate de Anne Bamford. Ele includ varii organizații din sectorul independent, care își propun să suplinească resurse familiale/ școlare/ instituționale precare și angrenează diferiți artiști, educatori culturali, instituții. Ele joacă un rol important în echilibrarea, chiar dacă parțială, a unor disfuncționalități majore în distribuția și accesul la servicii de educație artistică și culturală.

Pentru aceștia și pentru partenerii lor, orice început de drum pentru integrarea artei în proiecte sociale are nevoie de răspunsuri la o serie de întrebări pe care le considerăm extrem de importante:

- Care este rolul pe care îl atribuim artei în intervențiile adresate copiilor în situații de risc?
- Care este valoarea pe care o atribuim capitalului cultural pe care acești copii deja îl dețin, atunci când se întâlnesc cu propunerea noastră artistică?
- Cum ne raportăm la cultura familiei și a comunităților din care fac parte copiii?

Totodată, un impact semnificativ este dificil în absența unor structuri permanente care să sprijine financiar și logistic și a unor parteneriate strategice între instituțiile de educație formală, cele culturale, diferitele organisme active în domeniul social și al educației non-formale. În România parteneriatele strategice de acest fel sunt puține, au o viață scurtă din cauza mediului politic relativ volatil și în absența unor mecanisme reale de susținere financiară.

În viziunea noastră, DGASPC este una dintre puținele, dacă nu singura instituție care are la dispoziție trei elemente - cheie pentru succesul oricărei inițiative de calitate: cunoașterea copiilor beneficiari, deținerea spațiului fizic pentru realizarea activităților și desfășurarea unor programe pe termen lung pentru copiii în situații de risc. Implicarea artiștilor și educatorilor culturali în activitatea sa poate aduce plus valoare reală prin crearea acelui tip de cadru emoțional și motivațional care permite siguranța unei exprimări libere a emoțiilor/sentimentelor, fără presiunea unor așteptări exterioare. În plus, DGASPC ocupă o poziție strategică în relația cu familia și cu școala, iar prin colaborarea cu instituții și organizații culturale poate include în portofoliul său activități care implică artiști și educatori culturali.

Împreună, avem încredere că drepturile culturale ale copiilor pot fi realizate.

Referințe

Administrația Fondului Cultural Național, *Glosar de termeni*, 2019, disponibil la adresa <https://www.afcn.ro/media/glosar%20de%20termeni%20II%202019.pdf> (accesat 1 noiembrie 2019)

Agencia pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul Europei, *Manual de drept european privind drepturile copilului*, Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2016

Bamford, Anne, *The How Factor: Making culture and arts education a basic right for all children*, prezentare susținută în cadrul International Children's Culture Forum, Tampere, 30 octombrie 2019

Bamford, Anne, *The Role of Arts in a Changing Educational Landscape*, Arts in Education Portal, 2017, <http://artsineducation.ie/wp-content/uploads/Anne-Bamford-Essay-1.pdf> (accesat 1 noiembrie 2019)

Bamford, Anne, *A Child's Rights to Quality Arts and Cultural Education*, 2006, http://veille-et-analyses.ens-lyon.fr/LettreVST/pdf/15-fevrier-2006_AnneBamford.pdf (accesat 1 noiembrie 2019)

Becuț Marinescu, Anda; Ceobanu, Ioana, „Relația dintre cultură și educație”, *Barometrul de Consum Cultural 2018 : Dinamica sectorului cultural în anul Marii Uniri*, Becuț Marinescu, Anda; Croitoru, Carmen (coord.), Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, Editura Universitară : Universul academic, 2019

Becuț Marinescu, Anda; Croitoru, Carmen (coord.), *Studiu privind atitudinea tinerilor față de obiectivele de patrimoniu cultural*, Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală, București, 2018

Berry, Almitra L., *Effecting Change: Intervention for Culturally and Linguistically Diverse Learners*, Shell Education, 2011

Pusey, Stacey, "How does culture impact our ability to learn?", eSchool News, articol publicat pe 17.04.2018, <https://www.eschoolnews.com/2018/04/17/culture-impact-ability-learn/> (accesat pe 1 noiembrie 2019)

Salvați Copiii România, *Convenția cu privire la Drepturile Copilului*, București, 2019

Salvați Copiii România, *Raport alternativ la cel de-al 5-lea raport periodic înaintat de România Comitetului ONU pentru Drepturile copilului 2008-2015*, București, 2016

Imaginile folosite în acest material fac parte din arhiva de fotografii a Asociației Da'DeCe și au fost realizate în cadrul proiectului *Utopica #prinartă*.